

Republika Crna Gora
Vlada Republike Crne Gore

**Akcioni plan
Integracija održivog razvoja
u obrazovni sistem
za period 2007-2009. godine**

PODGORICA

2007

Ovaj Akcioni plan su pripremili *Ministarstvo prosvjete i nauke, Zavod za školstvo, Centar za stručno obrazovanje, Ispitni centar i Zavod za udžbenike i nastavna sredstva*, uz podršku **Fondacije** Institut za otvoreno društvo, predstavništvo Crna Gora.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	5
2. 2 Saradnja sa ciljnim grupama i informisanje javnosti	9
2. 3 Monitoring i evaluacija primjene reforme	11
3. 4 Stručno usavršavanje i kontinuirani profesionalni razvoj.....	12
3. 5 Integracija ICT-a u obrazovni proces.....	15
3. 6 Inkluzija	16
3. 7 Obrazovanje manjina.....	18
3.7.1. Obrazovanje na albanskom maternjem jeziku	18
3.7.2 Obrazovanje Roma	20
3. 8 Udžbenici, priručnici i ostala nastavna sredstva	23
4. 1. 1 Predškolsko vaspitanje i obrazovanje / obrazovni program	25
4. 2. 1 Osnovno obrazovanje / obrazovni program	26
4. 3. 1 Gimnazije / srednje škole / obrazovni programi	30
4. 4. 1 Stručno obrazovanje / obrazovni programi i standardi zanimanja	34
4. 5. 1 Obrazovanje odraslih/ programi obuke	36
5. Pregled ukupnog budžeta	38
Zaključak	39

1. UVOD

Cilj izrade *Akcionog plana* je stvaranje uslova za plansko uvođenje sadržaja održivog razvoja u naš obrazovni sistem. U okviru ovog akcionog plana izvršeno je planiranje, definisanje i povezivanje aktivnosti obrazovnih institucija za implementaciju održivog razvoja u obrazovni sistem u narednom trogodišnjem periodu. Njime se definišu zadaci, uloga, dinamika i potrebna finansijska sredstva obrazovnih institucija odgovornih za realizaciju predviđenih aktivnosti. *Akциони plan* je usaglašen sa principima i ciljevima Strategije UN, Nacionalnom strategijom održivog razvoja i ključnim dokumentima za primjenu reforme obrazovanja. Zbog značaja koji obrazovanje za održivi razvoj ima u ukupnom razvoju društva, *Akциони plan* će biti uvršten kao aneks **Strateškog plana reforme obrazovanja za period 2005 – 2009. godine** kojim se predviđa ostvarivanje kratkoročnih, srednjoročnih i dugoročnih reformskih ciljeva u narednom periodu. Prilikom implementacije, vodiće se računa o principima koji su sadržani u međunarodnim konvencijama i deklaracijama iz oblasti obrazovanja.

U vremenu brzih društvenih promjena, važno je razvijati svijest o značaju koncepta održivog razvoja na svim nivoima obrazovanja. Ujedinjene nacije su dekadu 2005 – 2014. proglasile dekadom **Obrazovanja za održivi razvoj**, a Ekonomska komisija Ujedinjenih Nacija za Evropu (UNECE) odobrila **Strategiju za uvođenje održivog razvoja u obrazovni sistem** na sastanku ministara obrazovanja i životne sredine u Viljnusu 17-18. marta 2005. Kod nas je prilikom izrade **Nacionalne strategije održivog razvoja Crne Gore** sektor obrazovanja prepoznat kroz dva prioritetna cilja:

- **Postizanje kvalitetnog obrazovanja za svu djecu; ostvarivanje Milenijumskih razvojnih ciljeva i ciljeva Nacionalnog akcionog plana za djecu.**
- **Povećanje tematskih sadržaja održivog razvoja u obrazovnim programima od predškolskog do univerzitetskog nivoa.**

Obrazovni sistem Crne Gore se u nekoliko proteklih godina sistemski mijenja, što predstavlja jedan od odgovora na društvenu stvarnost koja traži promjene u obrazovanju, njegovo prilagođavanje i saradnju sa drugim zemljama u regionu i šire. Jedan od važnih ciljeva tekuće reforme obrazovanja u Crnoj Gori jeste da se kroz redovni obrazovni sistem osnovnog i srednjeg obrazovanja izgrađuje ličnost učenika/ce koja će poštovati i u budućnosti uvažavati, razumjeti i implementirati osnovne principe i usvojeni koncept održivog razvoja u Crnoj Gori.

Izrađeni novi obrazovni programi osnovnih, srednjih stručnih škola i gimnazije, podrazumijevaju sticanje znanja, vještina i kompetencija usmjerenih na ostvarivanje važnih ekonomskih, socijalnih i ekoloških ciljeva.

Implementacija novih obrazovnih programa odvija se u skladu sa dinamikom plana reforme i do sada je obuhvatila najveći broj osnovnih i srednjih škola. U školskoj 2004/05. godini u reformu je stupilo 20 osnovnih škola (škole grupe A), školske 2005/06. godine – 27 (škole grupe B), školske 2006/07. godine – 28 (škole grupe C), dok će školske 2007/08. godine reformom biti obuhvaćene 44 osnovne škole. Do kraja 2013/14. godine, planirano je da svi učenici od I-IX razreda budu obuhvaćeni novim reformisanim programima.

Aktivnostima Ministarstva prosvjete i nauke, škola, udruženja roditelja i lokalne zajednice, u obezbjeđivanju uslova za realizaciju novog obrazovnog programa osnovnih škola, u trajanju od 9 godina, ostvariće se porast stope upisa djeca sa 96.9% u 2002. godini na 97,6% za 2005. godinu, do 99% zaključno sa 2015. godinom, kako je to planirano usvojenim Milenijumskim razvojnim ciljevima i Nacionalnim akcionim planom za djecu.

Školske 2006/07. godine su sve gimnazije (22) počele sa implementacijom novih obrazovnih programa. Po novim programima gimnazije ukinuti su smjerovi, a usmjeravanje učenika/ca vrši se odabirom izbornih predmeta. Prva eksterna matura biće realizovna 2009/10. godine u organizaciji Ispitnog centra Crne Gore.

Školske 2007/08. godine reformom će biti obuhvaćeno 119 osnovnih škola i odjeljenja prvog i drugog razreda gimnazija u Crnoj Gori. Godine 2007. u 47 osnovnih škola koje primjenjuju nove obrazovne programe biće sprovedeno pilot testiranje za učenike/ce 3. razreda iz matematike i maternjeg jezika, a za učenike/ce 6. razreda iz matematike, maternjeg i stranog jezika. Ispitni centar pored eksternih ispita organizuje i sprovodi i eksternu maturu u gimnazijama Crne Gore. Novi obrazovni programi realizuju se u 26 srednjih stručnih škola.

Obrazovanje je nezaobilazan faktor i pretpostavka ekonomskog rasta i socijalne, ekološke, kulturne i etičke vizije održivog razvoja Crne Gore. Napredak društva u budućnosti mora počivati na znanju koje uvažava principe održivog razvoja društva.

Reforma obrazovnog sistema treba da poboljša obrazovni nivo stanovništva, uz jasnu svijest o značaju održivog razvoja u procesu evropskih integracija. Sprovodi se na postupan, sistematičan i sveobuhvatan način.

Obrazovni programi su osavremenjeni i prilagođeni savremenim zahtjevima iz te oblasti u Evropi. Urađeni su u funkciji ciljnog planiranja gradiva, a nastavnici/e biraju metode i aktivnosti kojima će najuspješnije ostvariti ciljeve. Novi predmetni programi su otvoreni – oko 20% sadržaja mogu da kreiraju sami/e nastavnici/e, učenici/e i škola u saradnji sa lokalnom zajednicom. Sadržaji održivog razvoja zastupljeni su u predmetnim programima u visokom procentu.

Uvedeni su **obavezni izborni predmeti** u osnovnim školama, gimnaziji i stručnim školama. Učenicima/ama je omogućeno da sami/e izaberu određeni broj predmeta kroz koje će na najbolji način moći da ispolje svoju kreativnost i zadovolje svoja interesovanja.

Kada je u pitanju opšta gimnazija, učenici/e putem **obaveznih izbornih predmeta** na svojevrsan način kreiraju svoje "usmjerenje" i tako aktivno utiču na formiranje sopstvene profesionalne orijentacije. Nastavnici/e preko obaveznih izbornih predmeta afirmišu oblast za koju su stručno osposobljeni.

U četvorogodišnjem stručnom obrazovanju izborna nastava određuje se obrazovnim programom i na taj način nudi učenicima/ama izbor pojedinih predmeta, ili grupe predmeta koja daju opšte obrazovanje ili specifično i potpunije stručno znanje. Kod trogodišnjeg stručnog obrazovanja posebna pažnja usmjerena je na praktičnu nastavu za koju je predviđen određeni fond časova kroz koju učenik/ca stiče potrebna praktična znanja i vještine neophodne za obavljanje određenih poslova. Trogodišnje stručno obrazovanje se izvodi kroz školski ili dualni oblik obrazovanja.

S obzirom da je u svijetu odavno uočena nužnost stalnog učenja i obrazovanja, a sa ciljem uspostavljanja sistema obrazovanja koji garantuje ukupan privredni i društveni razvoj, posebna pažnja posvećena je obrazovanju odraslih lica kroz uvođenje i razvoj novih programa obrazovanja za odrasle.

U cilju **povećanja tematskih sadržaja održivog razvoja u obrazovnim programima**, u Zavodu za školstvo i Centru za stručno obrazovanje napravljen je pregled (detaljna analiza) reformisanih predmetnih programa od predškolskog do univerzitetskog obrazovanja. **Sadržaji održivog razvoja** istaknuti su kroz operativne ciljeve za datu nastavnu temu, aktivnosti koje prate nastavnu temu, a dati su i pojmovi koji se obrađuju kod odgovarajućih tema. Na kraju analize svakog predmetnog programa napravljena je procjena sadržaja koji se odnosi na održivi razvoj.

Naredni korak je **izrada programa** za osnovne škole, gimnazije i srednje stručne škole koji se mogu ponuditi u okviru posebnog izbornog predmeta, praktične nastave, ili u okviru sadržaja u postojećim predmetnim programima od predškolskog do univerzitetskog nivoa.

Da bi se učenici/e osposobili za razvijanje određenih stavova i sposobnosti neophodnih za shvatanje i poštovanje međusobne povezanosti čovjeka i sredine i sveobuhvatno sagledavanje, pojma procesa ili problema potreban je multidisciplinarn pristup u nastavi što zahtijeva dobru korelaciju među predmetima.

Planom devetogodišnje osnovne škole u okviru obaveznih aktivnosti predviđeno je deset dana za kulturu, sport, tehniku i školu u prirodi. Radi se o mogućnosti organizovanja nastave van učionice u prirodnom okruženju ili u ustanovama kao što su muzeji, galerije, arhivi i biblioteke. Koncept projekta škole u prirodi treba da omogući učenicima/ama da se upoznaju sa kulturno-istorijskom baštinom i prirodnim ljepotama svoje zemlje na kontinuiran, kvalitetan i zanimljiv način.

Realizaciju programa nije moguće ostvariti na kvalitetan način bez **obučanih nastavnika/ca i adekvatnih nastavnih sredstava**. Prethodno je neophodno razviti program obuke za nastavnike/ce koji realizuju nastavu po novim obrazovnim programima, osposobiti trenere, napraviti manji pilot projekat gdje bi se sa manjom grupom nastavnika/ca isprobao model obuke, a zatim saglasno aktivnostima predviđenim *Akcionim planom* početi sa obukom nastavnika/ca.

Zavod za školstvo i Centar za stručno obrazovanje organizuju obuku nastavnika/ca za realizaciju novih obrazovnih programa, a Ispitni centar organizuje obuku za autore testova i administraciju ispita.

Značajan broj sati u okviru programa obuke posvećen je predstavljanju novih obrazovnih programa. Naime, novi predmetni programi se znatno razlikuju od prethodnih. Dok su stari programi propisivali sadržaj koji djeca treba da nauče, novi postavljaju ciljeve koje treba postići. Takođe, predlažu određene aktivnosti koje omogućavaju aktivno sticanje znanja, što je pretpostavka da stečena znanja budu primjenljiva, kvalitetna i trajna.

Završetkom ove obuke nastavnici/e se osposobljavaju da tokom realizacije nastave primjenjuju nove metode i oblike rada, dok problematika održivosti ostaje po strani.

Trenerima koji vode seminare nedostaje jasna predstava na koji način nastavnicima/ama da približe sadržaje održivog razvoja. Kod nastavnika/ca je neophodno podizati svijest o vrednovanju ovih sadržaja za svaki predmet ponaosob. Treneri takođe treba da posjeduju i specijalna znanja za obuku nastavnika/ca koji će predavati sadržaje obaveznih izbornih predmeta.

Interaktivna obuka podrazumijeva razmjenu (iskustava, znanja, uvjerenja i potreba između voditelja i učesnika, kao i među učesnicima), povezivanje sa vlastitim iskustvom i praksom (polaženje od iskustava i prakse, primjena i promjena prakse), saradnju i partnerstvo (kooperativno učenje i odnos baziran na ravnopravnosti, komplementarnosti, kompetentnosti i poštovanju). Osnovno polazište ove obuke jeste kategorija *različitosti* u procesu učenja.

Da bi organizovao i realizovao ovakvu obuku, trener treba da posjeduje dodatna znanja i vještine iz oblasti održivog razvoja, a za to je neophodno da i sam/a prođe odgovarajuću obuku. Tokom ove obuke treneri će utvrditi i provjeriti znanja i vještine koja već posjeduju, steći nova znanja i vještine, posebno ona koja se odnose na značaj obrazovanja za održivi razvoj.

Reforma obrazovnog sistema u Crnoj Gori podrazumijeva da se svi učenici/e u osnovnim i srednjim školama **informatički opismene**, da se nakon obuke nastavnika/ca kompjuteri koriste kao jedno od osnovnih didaktičkih sredstava, kao i da se povežu svi podaci o nastavi i školovanju. **Strategijom uvođenja informacionih tehnologija u obrazovni sistem** definisane su sve aktivnosti koje omogućavaju primjenu računara u nastavi u svim osnovnim i srednjim školama.

ICT obuka nastavnika/ca je najvažnija karika u kompletnom projektu, jer je proces usavršavanja nastavnika/ca ključni faktor za usavršavanje nastave.

S obzirom na to da u svim školama u Crnoj Gori imamo kvalitetno opremljene kompjuterske učionice, upotrebom informacionog sistema, uvođenjem e-učenja na daljinu pomoću video-konferencijskog sistema u potpunosti se omogućava održiv sistem obuke nastavnika i kvalitetna implementacija reforme obrazovnog sistema.

Prvu eksternu maturu polagaće 2010. godine maturanti svih crnogorskih gimnazija koji su se upisali u I razred 2006. godine.

Zakon o školovanju djece s posebnim potrebama usvojen je decembra 2004. i tokom njegove implementacije zabilježen značajan porast obuhvata djece s posebnim potrebama u redovnim školama. Međutim, problem nedovoljne obučenosti nastavnika/ca za rad s djecom s posebnim potrebama ostaje i dalje veoma izražen.

Oblast inkluzivnog obrazovanja treba da postane dio programa za profesionalni razvoj nastavnika/ca kako bi se osposobili/e za rad sa tom djecom. Drugi, ne manje važan cilj, je povećanje svjesnosti i znanja o obrazovanju djece sa posebnim potrebama među direktorima i profesionalcima iz oblasti obrazovanja, kako bi bolje odreagovali u kreiranju obrazovne prakse u oblasti liderstva, menadžmenta, administracije i finansiranja. Veoma važan cilj je adekvatna osposobljenost škola i drugih institucija infrastrukturom neophodnom za djecu sa posebnim potrebama, uvođenje u pravne norme, izrada individualnih programa kao i adekvatna osposobljenost nastavnika/ca za ocjenjivanje djece sa posebnim potrebama. Ispitni centar će praviti prilagođene testove za djecu sa posebnim potrebama u skladu sa Individualnim programom obuke.

Razvijanje i primjena nastavnih sredstava je od velikog značaja za razumijevanje, učenje i usvajanje ovih sadržaja (udžbenici, priručnici, časopisi, računari, projektori, video-trake, propagandni materijal).

Udžbenik kao osnovno nastavno sredstvo i dio ukupne reforme obrazovanja, svakako da ima vrlo značajnu ulogu u realizaciji programa iz oblasti **održivog razvoja**. Nesumnjivo je da su teme iz ove oblasti neuporedivo više zastupljene u udžbenicima što je rezultiralo realizacijom niza projekata koji se odnose na životnu sredinu i održivi razvoj. Ovo je dalo dodatan impuls upoznavanju djece sa različitim kulturama, novom poimanju značaja životne sredine, rafiniranijem odnosu prema njoj, kao i usvajanju novih kriterijuma i standarda.

Zavod za udžbenike i nastavna sredstva - Podgorica, od decembra 2004. godine, izdaje časopis National Geographic Junior za Crnu Goru, namijenjen djeci koja pohađaju osnovnu školu, a bavi se temama iz biologije, geografije, ekologije, istorije, arheologije kao i zabavnim sadržajima. Misija koja pokreće časopis je da se djeca upoznaju s različitim kulturama svijeta, kao i da interaktivno, kroz zabavu, usvajaju znanja o biljnom, životinjskom svijetu, arheologiji, geografiji...

Kako je za realizaciju ovako kompleksnog zadatka neophodno uključivanje i šire društvene javnosti, potrebno je uraditi dobru medijsku kampanju, osmisliti nekoliko naučno-obrazovnih emisija, napraviti sajt o održivom razvoju i propagandni materijal (brošure, postere...).

Projekti koji realizuju nevladine organizacije su od velikog značaja za uvođenje ove oblasti u obrazovni proces.

Dopuna 2. 2

2. 2 Saradnja sa ciljnim grupama i informisanje javnosti

Kako Strategija obrazovanja za održivi razvoj uključuje ekološke, ekonomske i socijalne aspekte životne sredine, neophodno je uspostaviti jasne procedure o saradnji između nadležnih ministarstava.

Podizanje svijesti i povećavanje razumijevanja u javnosti o uvođenju održivog razvoja u obrazovni sistem u velikoj mjeri zavisi od osmišljenog medijskog nastupa i animiranja stručne javnosti, učenika/ca i roditelja. Pravovremeno, ciljno i plansko prezentiranje, nameće se kao jedan od glavnih uslova za efikasnu primjenu ovih sadržaja. Zato je neophodno imati jasnu koncepciju odnosa prema medijima, osposobljene kadrovske resurse za njegovo sprovođenje i utvrđenu strategiju njegove realizacije.

Uputstva za realizaciju nastave, didaktičko-metodička uputstva, publikacije o rezultatima istraživanja u obrazovanju, sajt, prevođenje stranih časopisa i publikacija, treba da pruže jasnu i transparentnu sliku svim učesnicima u obrazovnom procesu.

Takođe je neophodno definisati pravila o saradnji sa nevladinim organizacijama, različitim udruženjima i volonterskim organizacijama. Ovo bi trebalo da omogući permanentno realizovanje projekata koje nudi nevladin sektor.

Glavni ciljevi do 2009. godine

- „ Uspostavljanje procedure o saradnji međuresorne radne grupe.
- „ Dostizanje zadovoljavajućeg nivoa informisanosti o održivom razvoju u svim segmentima društva.
- „ Realizovanje programa koje nude nevladine organizacije na institucionalizovan i sistematičan način.
- „ Osposobljavanje kadrova za medijsku kampanju.
- „ Realizacija programa uz pomoć udruženja volontera.
- „ Upoznavanje javnosti (škole, učenici/e, roditelji, nastavnici/e i šira javnost) s potrebom nacionalne provjere znanja i eksternog testiranja).

Strategije

- „ Implementacija Strateškog plana reforme obrazovanja za period 2005 – 2009. godine.
- „ Implementacija Nacionalne strategije održivog razvoja Crne Gore.

Pokazatelji uspjeha

- „ Broj projekata koji realizuju dva ili više ministarstava zajednički.
- „ Broj publikacija, časopisa, brošura, postera.
- „ Broj projekata koje realizuju nevladine organizacije.
- „ Broj medijskih nastupa.

Pretpostavke i rizici

- „ Aktivna prtipicacija različitih ministarstava.
- „ Nedovoljna pripremljenost medija za ovu problematiku.
- „ Formiranje volonterskih društava.

Rokovi i odrednice – Saradnja sa ciljnim grupama i informisanje javnosti

FAZE/ODREDNICE		2007	2008	2009
1.	Uspostavljanje saradnje sa resornim ministarstvima (izrada protokola o saradnji)			
2.	Realizacija projekata nevladinih organizacija			
3.	Osposobljavanje kadrova za medijsku kampanju			
4.	Izrada časopisa, publikacija, brošura, postera			
5.	Upoznavanje javnosti sa promjenama u obrazovanju			

Budžet – Saradnja sa ciljnim grupama i informisanje javnosti

KOMPONENTA	TROŠKOVI U EURIMA			
	2007	2008	2009	UKUPNO
1. Uspostavljanje saradnje sa resornim ministarstvima (izrada protokola o saradnji)	3500	2000	2000	7500
2. Realizacija projekata nevladinih organizacija	5000	6000	7000	18000
3. Osposobljavanje kadrova za medijsku kampanju	5000	5000		10000
4. Izrada časopisa, publikacija, brošura, postera	5000	5000	5000	15000
5. Upoznavanje javnosti sa promjenama u obrazovanju	1000	2000	2000	5000
UKUPNO	19500	20000	16000	55500

Dopuna 2. 3.

2. 3 Monitoring i evaluacija primjene reforme

Sagledavanjem karakteristika i efekata realizacije obrazovnih programa, kao i njihovom usaglašenosti sa promjenama u obrazovanju, neposredno se utiče na poboljšanje obrazovno-vaspitnog procesa.

Glavni ciljevi

- „ Unapređenje procesa implementacije obrazovanja za održivi razvoj.
- „ Razvijanje metodologije za kontinuirano i objektivno praćenje realizacije obrazovnih programa.

Strategija

- „ Implementacija Strateškog plana reforme obrazovanja za period 2005 – 2009. godine.
- „ Implementacija Nacionalne strategije održivog razvoja Crne Gore.

Pokazatelji uspjeha

- „ Tokom nadzora primjenjuje se sistem indikatora i deskriptora.
- „ Škole koriste informacije o monitoringu u procesu planiranja i donošenja odluka za unapređenje obrazovanja za održivi razvoj.

Pretpostavke i rizici

- „ Nedovoljna obučanost evaluatora.
- „ Materijalno-tehnički uslovi za adekvatno uvođenje i sprovođenje Nacionalne strategije održivog razvoja Crne Gore.

Rokovi i odrednice – Monitoring i evaluacija primjene reforme

FAZE/ODREDNICE	2007	2008	2009
1. Evaluacija obrazovnih programa i postignuća			
2. Razvijanje sistema indikatora			
3. Razvijanje sistema deskriptora			

Budžet – Monitoring i evaluacija primjene reforme

KOMPONENTA	TROŠKOVI U EURIMA			
	2007	2008	2009	UKUPNO
1. Evaluacija obrazovnih programa i postignuća	8000	16526	16526	41052
2. Razvijanje sistema indikatora	1000			1000
3. Razvijanje sistema deskriptora	1000			1000
UKUPNO	10000	16526	16526	43052

Dopuna 3.4

3.4 Stručno usavršavanje i kontinuirani profesionalni razvoj

Postavljeni sistem obuke kojim se nastavnici/e blagovremeno pripremaju za primjenu novih nastavnih programa neophodno je dalje razvijati. Osim za nastavnike/ce koji primjenjuju nove programe, treba stvoriti preduslove za kontinuirani profesionalni razvoj nastavnika/ca, stručnih saradnika/ca, direktora/ica i pomoćnika direktora/ica čije škole još uvijek nijesu uključene u reformu.

Glavni ciljevi do 2009. godine

- „ Razviti održiv sistem stručnog usavršavanja nastavnika/ca, direktora/ica, pomoćnika direktora/ica i stručnih saradnika/ca u Crnoj Gori.
- „ Obučiti nastavnike/ce za realizaciju sadržaja održivog razvoja.
- „ Program obuke je objavljen u katalogu za unaprijeđena zvanja nastavnika/ca.
- „ Unapređenje saradnje sa drugim institucijama koje obrazuju nastavnike/ce (fakulteti, druge organizacije).

Strategija

- „ Implementacija Strateškog plana reforme obrazovanja za period 2005 – 2009 godine.
- „ Implementacija Strategije profesionalnog razvoja nastavnika u Crnoj Gori 2005 - 2009. godine.
- „ Implementacija Nacionalne strategije održivog razvoja Crne Gore.

Pokazatelji uspjeha

- „ Treneri posjeduju znanja i vještine koja su im neophodna za uspješno uvođenje održivog razvoja u obrazovni sistem.
- „ Izrađeni program obuke daje dovoljno znanja, vještina i kompetencija nastavnicima/ama.
- „ Nastavnici/e poslije završene obuke uspješno realizuju sadržaje održivog razvoja.
- „ Nastavnici/e napreduju u struci.

Pretpostavke i rizici

- „ Svi nastavnici/e i direktori/ce škola nijesu prošli potrebnu obuku da rade po novom obrazovnom programu.
- „ Uspostavljena saradnja sa ustanovama inicijalnog obrazovanja nastavnika/ca u Crnoj Gori i sa ostalim organizacijama koje izvode obuku nastavnika/ca.

Rokovi i odrednice – Stručno usavršavanje i kontinuirani profesionalni razvoj

FAZE/ODREDNICE	2007	2008	2009
1. Razvijanje programa obuke za nastavnike/ce			▲
2. Pilotiranje programa obuke za nastavnike/ce			▲
3. Uključivanje sadržaja održivog razvoja u program obuke za direktore/ice			
4. Obuka trenera (na svim nivoima obrazovanja)			▲
5. Obuka nastavnika/ca predškolskih ustanova			
6. Obuka nastavnika/ca osnovnih škola			
7. Obuka nastavnika/ca gimnazija			
8. Obuka nastavnika/ca srednjih stručnih škola			
9. Obuka direktora/ica			
10. Obuka ocjenjivača, koordinatora, predmetnih komisija i saradnika/ca angažovanih za potrebe nacionalnog testiranja i eksternih ispita u osnovnoj školi iz tema vezanih za održivi razvoj koje se nalaze u predmetnim programima			▲

Budžet – Stručno usavršavanje i kontinuirani profesionalni razvoj

KOMPONENTA	TROŠKOVI U EURIMA			
	2007	2008	2009	UKUPNO
1. Razvijanje programa obuke za nastavnike/ce i direktore/ice	16333			16333
2. Pilotiranje programa obuke za nastavnike/ce i direktore/ice	4160			4160
3. Uključivanje sadržaja održivog razvoja u program obuke za direktore/ice	5000			5000
4. Obuka trenera (na svim nivoima obrazovanja)	22590			22590
5. Obuka nastavnika/ca predškolskih ustanova		24500	24500	49000
6. Obuka nastavnika/ca osnovnih škola		31500	31500	63000
7. Obuka nastavnika/ca gimnazija		25000	25000	50000
8. Obuka nastavnika/ca srednjih stručnih škola		30000	30000	60000
9. Obuka direktora/ica		10000	10000	20000
10. Obuka ocjenjivača, koordinatora, predmetnih komisija i saradnika/ca angažovanih za potrebe nacionalnog testiranja i eksternih ispita u osnovnoj skoli iz tema vezanih za održivi razvoj koje se nalaze u predmetnim programima	20000	10000	10000	40000
UKUPNO	68083	131000	131000	330083

Dopuna 3. 5.

3. 5 Integracija ICT-a u obrazovni proces

Opremanje školskih ustanova, ICT obuka nastavnika/ca i uvođenje novih predmetnih programa su ključne aktivnosti u realizaciji reforme koje će doprinijeti da učenici/e u toku **redovnog** školovanja **u osnovnim i srednjim školama** steknu potrebnu informatičku pismenost. U cilju razvoja informatičke pismenosti u skladu sa novim obrazovnim programima, uvedeni su novi obavezni (tehnika i informatika za osnovnu školu i informatika za gimnaziju) i izborni predmeti, tri nova predmeta za osnovnu školu i pet novih predmeta za gimnaziju i srednje stručne škole (Poslovna informatika, Računarske Web prezentacije, Algoritam i programiranje, Web programiranje i baze podataka, Računarski sistem i inženjering).

ICT obuka nastavnika je najvažnija karika u kompletnom projektu jer je proces usavršavanja nastavnika/ca upravo ključni faktor za usavršavanje nastave. Uvodjenje e-učenja na daljinu pomoću video-konferencijskog sistema u potpunosti omogućava održivost informacionog sistema u školama, održiv sistem obuke nastavnika/ca i kvalitetnu implementaciju reforme obrazovnog sistema.

Glavni ciljevi do 2009. godine

- „ Obezbijediti održiv sistem obuke nastavnika/ca, a samim tim i kvalitetnu implementaciju reforme obrazovnog sistema.

Strategija

- „ Implementacija Strateškog plana reforme obrazovanja za period 2005 – 2009. godine.
- „ Implementacija Nacionalne strategije održivog razvoja Crne Gore.

Pokazatelji uspjeha

- „ Broj nastavnika/ca koji primjenjuju ICT prilikom realizacije novih obrazovnih programa.

Pretpostavke i rizici

- „ Nedovoljna obučenost nastavnog kadra za korišćenja ICT-a.

Rokovi i odrednice – Integracija ICT-a u obrazovni proces

FAZE/ODREDNICE	2007	2008	2009
1. Opremanje centralnih lokacija			▲
2. Opremanje učionica			
3. Obuka nastavnika/ca za ICT			

Budžet – Integracija ICT-a u obrazovni proces

KOMPONENTA	TROŠKOVI U EURIMA			
	2007	2008	2009	UKUPNO
1. Opremanje centralnih lokacija	50000	50000		100000
2. Opremanje učionica	100000	100000	100000	300000
3. Obuka nastavnika za ICT	10000	10000	10000	30000
UKUPNO	160000	160000	110000	430000

Dopuna 3.6.

3.6 Inkluzija

Kroz reformu obrazovanja u Crnoj Gori, uveden je potpuno novi koncept inkluzivnog obrazovanja koji podrazumijeva integraciju i školovanje djece sa posebnim potrebama u redovne škole. Ovaj savremeni koncept, omogućava „jednak pristup obrazovanju za svu djecu“ što je jedan od temeljnih ciljeva obrazovanja. Radi sprovođenja koncepta inkluzivnog obrazovanja usvojen je Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim potrebama, formirani su mobilni timovi čije je aktivnosti neophodno podržati u narednom periodu. U narednom periodu implementacije, kroz medijsku kampanju, uključivanje roditelja i obuku nastavnika/ca, potrebno je poseban akcenat dati podršci implementacije inkluzivnog obrazovanja, kako bi i učenici/e koji se suočavaju sa poteškoćama u učenju mogli imati korist kroz individualizovane pristupe i metode nastave koji su usmereni na učenika/cu. Izuzetno su značajne sljedeće 3 komponente: razvoj politike u oblasti obrazovanja djece s posebnim potrebama i inkluzivnog obrazovanja, podrška Filozofskom fakultetu iz oblasti obrazovanja učenika/ca s posebnim potrebama i inkluzivnog obrazovanja i podrška MPiN i Zavoda za školstvo u razvijanju obuke nastavnika/ca u službi, u oblasti obrazovanja ove djece. Takođe, ustanovljena je baza podataka koja prati obrazovanje djece sa posebnim potrebama i njihovo dalje uklapanje u zajednicu.

Zakon o školovanju djece s posebnim potrebama usvojen je decembra 2004. i tokom njegove implementacije zabilježen značajan porast obuhvata djece s posebnim potrebama u redovnim školama. Međutim, problem nedovoljne obučenosti nastavnika/ca za rad s djecom s posebnim potrebama ostaje veoma izražen. Ovaj projekat obezbijediće obuku školskih stručnih timova za inkluzivno obrazovanje u 40 škola. Timovi će se sastojati od dva nastavnika/ce, školskog psihologa, pedagoga, direktora/ice i zamjenika direktora/ice (ukupno 240 osoba), kao i obuku opštinskih referenata za obrazovanje u svakoj od 21 opštine u Crnoj Gori.

Glavni ciljevi do 2009. godine

- „ Oblast obrazovanja sa posebnim potrebama i inkluzivnog obrazovanja treba da postane dio programa za profesionalni razvoj nastavnika/ca kako bi se osposobili za rad sa tom djecom.
- „ Povećanje svjesnosti i znanja o obrazovanju djece sa posebnim potrebama među direktorima/cama i profesionalcima iz oblasti obrazovanja, kako bi bolje odreagovali u kreiranju obrazovne prakse u oblasti liderstva, menadžmenta, administracije i finansiranja.
- „ Adekvatni uslovi za testiranje učenika/ca sa posebnim potrebama uključujući i prilagođene testove.

Strategija

- „ Implementacija Strateškog plana reforme obrazovanja za period 2005 – 2009. godine.
- „ Implementacija Nacionalne strategije održivog razvoja Crne Gore.

Pokazatelji uspjeha

- „ 40 inkluzivnih osnovnih škola kojima se dobro upravlja, koje će moći pružiti kompetentnu podršku procesu učenja svih učenika/ca, uključujući i učenike/ce sa posebnim obrazovnim potrebama.
- „ Testirani učenici/e sa posebnim potrebama u skladu sa standardima iz individualnog programa obuke.

Pretpostavke i rizici

- „ Svi nastavnici/e i direktori/ce škola nijesu dovoljno obučeni da rade po novom obrazovnom programu.
- „ Nedovoljna saradnja između Ministarstva prosvjete i nauke i Ministarstva rada i socijalnog staranja.

Rokovi i odrednice – Inkluzija

FAZE/ODREDNICE	2007	2008	2009
1. Obuka školskih stručnih timova			
2. Obuka opštinskih referenata			
3. Obuka sastavljača testova			▲
4. Izrada individualnih testova			▲

Budžet – Inkluzija

KOMPONENTA	TROŠKOVI U EURIMA			
	2007	2008	2009	UKUPNO
1. Obuka školskih stručnih timova	370000	192000	192000	754000
2. Obuka opštinskih referanata	16800	16800		33600
3. Obuka sastavljača testova	30000	30000	30000	90000
4. Izrada individualnih testova	50000	50000	50000	150000
UKUPNO	466800	288800	272000	1027600

3.7 Obrazovanje manjina

Jedan od važnih, polaznih ciljeva reforme obrazovanja u Crnoj Gori jeste izgradnja građanskog društva i obezbjeđivanje jednakih uslova **dostupnosti** obrazovanja za svu djecu, bez obzira na pol, **maternji jezik**, socijalno i kulturno porijeklo, vjerosipovest i nacionalnu pripadnost. Reformisani obrazovni sistem i novi nastavni programi maternjeg jezika, istorije, muzičke i likovne kulture, promovišu multikulturalizam i društvenu koheziju. Novi obrazovni programi usmjereni su da mlade ljude pripreme za građanski život u multikulturalnoj Evropi.

Poseban kvalitet i značajna novina u novim obrazovnim programima bitnim za afirmaciju nacionalnog i kulturnog identiteta jeste usvojeni novi koncept koji afirmiše »integraciju bez asimilacije«. Suština usvojenog koncepta jeste, da većinski narod na cijeloj teritoriji Republike, na afirmativan način uči o književnim vrijednostima istoriji i kulturi manjinskih naroda. Novi usvojeni programi maternjeg jezika, istorije i kulture, urađeni su kao zajednički programi koji u dovoljnoj mjeri sadrže i promovišu teme, stvaraoce, književne i likovne vrijednosti, istoriju i kulturu svih naroda u Crnoj Gori.

Sa aspekta jezičke različitosti u smislu korišćenja maternjeg jezika u Crnoj Gori, prepoznatljive su dva manjinska naroda - Albanci i Romi.

3.7.1. Obrazovanje na albanskom maternjem jeziku

Albanski narod u Crnoj Gori čini značajnu autohtonu manjinu. Prema popisu stanovništva iz 2003. godine, u Crnoj Gori živi 7,09% pripadnika albanske nacionalnosti. U skladu sa Ustavom i Zakonom, nastava na maternjem albanskom u obrazovnom sistemu Crne Gore organizovana je na svim nivoima obrazovanja.

Za **uspješnu** implemetaciju novih obrazovnih programa na **albanskom jeziku**, neophodno je obezbijediti:

- Prevođenje i objavljivanje novih obrazovnih programa na albanskom jeziku.
- Prevođenje i objavljivanje novih udžbenika na albanskom jeziku.

Glavni ciljevi do 2009. godine

- „ Obezbijediti održiv sistem obuke nastavnika/ca, a samim tim i kvalitetnu implementaciju reforme obrazovnog sistema.
- „ Obezbijediti prevod na albanski jezik novih usvojenih obrazovnih programa.
- „ Obezbijediti prevod udžbenika na albanski jezik za nove obrazovne programe.

Strategija

- „ MPiN i ZzŠ će u skladu sa planom Reforme obrazovanja 2005-09. godine organizovati aktivnosti koje će dovesti do progresa u ostvarivanju ciljeva iz Akcionog plana.

Pokazatelji uspjeha

- „ Broj nastavnika/ca koji su prošli obuku za nove obrazovne programe.
- „ Broj udžbenika na albanskom jeziku za nove predmetne programe.
- „ Novi obrazovni programi prevedeni na albanski jezik.

Pretpostavke i rizici

„ Nastavnici/e i direktori/ce škola su prošli obuku potrebnu da bi radili po novom obrazovnom programu.

Rokovi i odrednice – Osnovno i srednje obrazovanje na albanskom jeziku

FAZE/ODREDNICE	2007	2008	2009
Prevođenje i objavljivanje novih obrazovnih programa na albanskom jeziku			
Prevođenje i objavljivanje novih udžbenika na albanskom jeziku			
Obuka nastavnika/ca za nove obrazovne programe			▲

Budžet – Osnovno i srednje obrazovanje na albanskom jeziku

KOMPONENTA	TROŠKOVI U EURIMA			
	2007	2008	2009	UKUPNO
Prevođenje i objavljivanje novih obrazovnih programa na albanskom jeziku	20000	25000	20000	65000
Prevođenje i objavljivanje novih udžbenika na albanskom jeziku	100000	200000	100000	400000
Obuka nastavnika/ca za nove obrazovne programe	25000	25000	25000	75000
UKUPNO	145000	250000	145000	540000

3.7.2 Obrazovanje Roma

I pored značajne integracije RAE učenika/ca u redovni obrazovni sistem, ukupno stanje redovnosti pohađanja nastave i pismenosti RAE stanovništva u Crnoj Gori nije zadovoljavajuće.

Prema popisu stanovništva u 2003. godini u Crnoj Gori živi 2.061 Roma ili 0,42% od ukupnog stanovništva. Populacija Egipćana broji 225 lica, odnosno 0,04% od ukupnog stanovništva, dok romskim kao maternjim jezikom govori 2602 lica.

Broj nepismenog stanovništva u Crnoj Gori prema rezultatima popisa stanovništva je 2,35%, dok se, prema procjenama NVO sektora, nepismenost RAE stanovništva kreće oko 50%.

Značajan problem integracije RAE stanovništva predstavlja veliki broj izbjeglih i raseljenih RAE porodica u Crnoj Gori. Problem obrazovanja RAE populacije u Crnoj Gori eskalirao je dolaskom 18.047 izbjeglica sa Kosova uslijed ratnih događaja na Kosovu **tokom 1999. godine**. Od ukupne populacije izbjeglica sa Kosova oko 26% ili oko 4.316 su pripadnici romske i egipćanske nacionalnosti. Ministarstvo prosvjete i nauke je obezbijedilo jednak pristup obrazovanju za svu djecu koja su imala status izbjeglih i raseljenih lica. Uslijed upisa prevelikog broja novodoseljenih RAE učenika/ca došlo je do prebukiranosti a ugrožen je takođe i kvalitet nastave u određenim školama. Prema podacima istraživanja Ministarstva prosvjete i nauke i NVO sektora koji se bave problematikom RAE, sprovedenim u toku 2006. godine, u osnovnom obrazovanju Crne Gore, od ukupnog broja RAE učenika, čak oko 49% čine izbjegla i raseljena lica.

Nizak standard RAE raseljenih porodica i brojni problemi vezani za njihov ukupni status su i dalje ograničavajući faktor za njihovu uspješniju integraciju u obrazovni sistem.

Na osnovu ukupnog uvida u obrazovanje RAE populacije, može se zaključiti da u Crnoj Gori ne postoji izražen problem integracije RAE domicilnog stanovništva u formalni obrazovni sistem i da je ova populacija stanovništva blisko integrisana sa domicilnim stanovništvom. Problemi vezani za materijalni status i obrazovna postignuća RAE domicilnog stanovništva su u bliskoj korelaciji sa ostalim domicilnim stanovništvom Crne Gore. Međutim, ovi problemi su značajno izraženi kod djece – učenika/ca iz porodica RAE izbjeglica u Crnoj Gori. Sprovedena istraživanja ukazuju na veliku etničku distancu i netrpeljivost između RAE domicilnog stanovništva i RAE izbjeglica u Crnoj Gori.

Razlog povećane etničke distance između RAE domicilnog stanovništva i RAE izbjeglica u Crnoj Gori leži u činjenici, da RAE izbjeglice svojim neurednim načinom života (prošenje na javnim mjestima, odsustvo kulture stanovanja u neuređenim i neuslovnim naseljima...), doprinosi formiranju ukupne negativne slike o kulturnom i ukupnom identitetu RAE kod domicilnog stanovništva. Ovo je jedan od razloga da jedan značajan broj RAE domicilne djece ne žele da se u školama izjasne kao pripadnici RAE.

U narednom periodu neohodno je obezbijediti bolje uslove i podršku za uključivanje RAE u redovni obrazovni sistem i uključivanje u programe obuke, kako bi se ostvarila socijalna kohezija i održivi društveni razvoj. Kroz bolju integraciju u obrazovni sistem, RAE populacija će imati mogućnost da stekne potrebna znanja i vještine koje su potrebne tržištu rada, čime će riješiti svoj ekonomski status i ostvariti socijalnu, društvenu i ukupnu integraciju.

Glavni ciljevi do 2009. godine

- „ Obezbijediti održiv sistem obuke nastavnika/ca, a samim tim i kvalitetnu implementaciju reforme obrazovnog sistema za nastavnike/ce i direktore/ice u školama sa RAE djecom.
- „ Obezbijediti besplatne i udžbenike po povoljnim cijenama za siromašnu romsku djecu.
- „ Rad na prilagođavanju 20% nastavnih sadržaja iz predmetnih programa istorije, književnosti, muzičke i likovne umjetnosti, a koji afirmišu RAE.
- „ Učešće u izradi Nacionalne Strategije za Rome.

Strategija

- „ Implementacija Strateškog plana reforme obrazovanja za period 2005 – 2009. godine.
- „ Nacionalni akcioni plan za Dekadu uključivanja Roma 2005-2015. godina.

Pokazatelji uspjeha

- „ Broj nastavnika/ca koji su prošli obuku za nove nastavne planove i programe.
- „ Broj besplatnih udžbenika koji su dodijeljeni RAE.
- „ Urađeno 20% slobodnih sadržaja iz predmetnih programa istorije, književnosti, umjetnosti i kulture, a koji su vezani za RAE.
- „ Medijska kampanja usmjerena na afirmaciju uključivanja RAE u obrazovni sistem.
- „ Porast RAE djece u osnovnom i srednjem obrazovanju.

Pretpostavke i rizici

- „ Nastavnici/e i direktori/ce škola su prošli potrebnu obuku za rad sa marginalizovanim grupama po novim obrazovnim programima.
- „ Romski jezik nije standardizovan i u Crnoj Gori ne postoji školovan nastavni kadar koji bi mogao da obavlja nastavu na romskom jeziku, niti postoji mogućnost produkovanja udžbenika na ovom jeziku.
- „ Nedostatak pouzdanih podataka (baze podataka), o djeci RAE školskog uzrasta, kako bi se sistemski pratio njihov upis u škole i postignuća.

Rokovi i odrednice – Osnovno i srednje obrazovanje Roma

FAZE/ODREDNICE	2007	2008	2009
1. Obuka nastavnika/ica i direktora/ica za nove obrazovne programe i rad sa marginalizovanim grupama			
2. Broj podijeljenih besplatnih udžbenika za RAE			
3. Broj predmetnih programa koji su upotpunjeni sa 20% slobodnih sadržaja za RAE			▲
4. Medijska kampanja i izdavanje odgovarajućih RAE brošura, školskih listova, lifleta			

Budžet – Osnovno i srednje obrazovanje Roma

KOMPONENTA	TROŠKOVI U EURIMA			
	2007	2008	2009	UKUPNO
1. Obuka nastavnika/ca i direktora/ica za nove obrazovne programe i rad sa marginalizovanim grupama	25000	25000	25000	75000
2. Broj podijeljenih besplatnih udžbenika za RAE	50000	55000	60000	165000
3. Broj predmetnih programa koji su upotpunjeni sa 20% slobodnih sadržaja za RAE	8000	8000		16000
4. Medijska kampanja i izdavanje odgovarajućih RAE brošura, školskih listova, lifleta	10000	10000	10000	30000
UKUPNO	93000	98000	95000	286000

Dopuna 3.8.

3.8 Udžbenici, priručnici i ostala nastavna sredstva

Realizacija obrazovnih programa ne može se zamisliti bez adekvatnih udžbenika i priručnika za nastavnike/ce. Imajući u vidu da je problematika održivog razvoja relativno nova, udžbenik dobija sve veći značaj u nastavnom procesu. Time se on nameće ne samo kao obaveza nego i nužnost u savremenoj školi.

Glavni ciljevi do 2009. godine

- „ Obezbijediti nastavna sredstva (udžbenici, priručnici, didaktički softver, časopisi, brošure, video-kasete, poster...) za primjenu novog obrazovnog programa u svim obrazovno-vaspitnim ustanovama u Crnoj Gori.
- „ Sadržaji iz obrazovnih programa (za obavezne i izborne predmete) uključeni u nastavna sredstva.

Strategija

- „ Implementacija Strateškog plana reforme obrazovanja za period 2005 – 2009. godine.
- „ Implementacija Nacionalne strategije održivog razvoja Crne Gore.

Pokazatelji uspjeha

- „ Procenat učenika/ca u osnovnim školama i srednjim školama koji koriste nove udžbenike i priručnike.
- „ Zastupljenost tema iz oblasti održivog razvoja u udžbenicima i drugim nastavnim sredstvima.

Pretpostavke i rizici

- „ Nedostatak finansijskih sredstava, nedovoljna obučenos nastavnika/ca, organizacioni i problemi tehničke prirode u školama, kratki rokovi za realizaciju...

Rokovi i odrednice – Udžbenici, priručnici i ostala nastavna sredstva

FAZE/ODREDNICE	2007	2008	2009
Izrada udžbenika i priručnika			
Izrada didaktičkog softvera			
Izrada brošura i postera			
Izrada časopisa Nacionalna geografija			

Budžet – Udžbenici, priručnici i ostala nastavna sredstva

KOMPONENTA	TROŠKOVI U EURIMA			
	2007	2008	2009	UKUPNO
Izrada udžbenika i priručnika	50000	260000	50000	360000
Izrada didaktičkog softvera	30000	50000	30000	110000
Izrada brošura i postera	15000	5000	5000	25000
Izrada časopisa Nacionalna geografija	50000	50000	50000	150000
UKUPNO	145000	365000	135000	645000

Dopuna 4.1.1

4. 1. 1 Predškolsko vaspitanje i obrazovanje / obrazovni program

Program predškolskog vaspitanja i obrazovanja daje izuzetne mogućnosti da se kroz igru gaji princip građanske i ekološke svijesti.

Glavni ciljevi do 2009. godine

- „ Obezbeđivanje uslova za stvaranje ekološke svijesti kod starije vaspitne grupe.
- „ Promovisanje „istraživanja“ u obrazovanju.

Strategija

- „ Implementacija Strateškog plana reforme obrazovanja za period 2005 – 2009. godine.
- „ Implementacija Nacionalne strategije održivog razvoja Crne Gore.

Pokazatelji uspjeha

- „ Broj vaspitno-obrazovnih ustanova u kojima se realizuju programi.
- „ Unaprijeđen vaspitno-obrazovni proces na osnovu „istraživanja“ u obrazovanju.

Pretpostavke i rizici

- „ U školama ne postoji dovoljan broj nastavnika/ca koji mogu da predaju ove sadržaje.
- „ Nastavnici/e i direktori/ce škola su prošli potrebnu obuku da rade po novom obrazovnom programu.

Rokovi i odrednice – Obrazovni program

FAZE/ODREDNICE	2007	2008	2009
1. Izrada obrazovnog programa za stariju vaspitnu grupu			▲

Budžet – Obrazovni program

KOMPONENTA	TROŠKOVI U EURIMA			
	2007	2008	2009	UKUPNO
1. Izrada obrazovnog programa za stariju vaspitnu grupu	10000	20000	10000	40000
UKUPNO	10000	20000	10000	40000

Dopuna 4. 2. 1

4. 2. 1 Osnovno obrazovanje / obrazovni program

Novi obrazovni programi imaju za cilj:

- razvoj kreativnih ličnosti;
- postizanje međunarodno uporedivih standarda znanja i sticanje znanja, umijeća i vještina za uspješan nastavak školovanja;
- razvijanje kritičkog mišljenja, samostalnosti i zainteresovanosti za nova znanja;
- osposobljavanje za samostalno rasuđivanje i učešće u društvenom životu;
- sticanje opštih znanja koja omogućavaju samostalnu, efikasnu i kreativnu primjenu u praksi;
- omogućavanje razvoja ličnosti učenika/ce, u skladu sa njegovim/njenim sposobnostima i zakonitostima razvoja;
- vaspitavanje za poštovanje nacionalnih vrijednosti istorije i kulture, kao i za uvažavanje kulturnih i drugih osobenosti drugih naroda;
- vaspitavanje za međusobnu toleranciju, poštovanje različitosti, saradnju sa drugima, poštovanje prava čovjeka i osnovnih sloboda, a time i razvijanje sposobnosti za život u demokratskom društvu;
- usvajanje znanja o osnovnim zakonitostima razvoja prirode i društva i očuvanja zdravlja i
- formiranje i podsticanje zdravog načina života i odgovornog odnosa prema životnoj sredini.

Da bi učenici/e u toku svog devetogodišnjeg školovanja mogli u kontinuitetu da upoznaju geografsku i kulturološku raznovrsnost Crne Gore, neophodno je napraviti projektni plan koji će im omogućiti boravak u različitim regijama Crne Gore. Škola u prirodi traje sedam dana, uz obaveznu pratnju nastavnika/ca i animatora u odmaralištima, a programi su prilagođeni uzrastu učenika/ca.

Kvalitetno organizovana škola u prirodi podrazumijeva jasno osmišljen program koji svojim sadržajima treba da zadovolji edukativne potrebe djece na određenom uzrastu izvan školskog ambijenta.

Da bi škola u prirodi zaživjela na pravi način neophodno je uraditi posebne programe koji prate nastavne sadržaje i razvojne karakteristike djece, kao i kulturno-istorijske i prirodne odlike svake od regija u kojoj borave.

Ekološki edukacioni centar i Biološka stanica Skadarsko jezero je institucija koja bi se u jednom dijelu svojih obaveza bavila edukacijom učenika/ca i studenata, kao i šireg kruga građanstva u sferi ekologije, očuvanja životne sredine i biologije. Predmet rada bi takođe bio izdavanje sertifikata za nacionalne i međunarodne razvojne i edukativne programe i projekte koje zadovoljavaju kriterijume biologije, ekologije i zaštite životne sredine.

Povezivanje sadržaja bliskih predmeta i korelacija među njima dovodi do kvalitetnog učenja tj. do sagledavanja jedne pojave, problema, činjenice na cjelovit interdisciplinarni način, što vodi usvajanju trajnijeg znanja.

Glavni ciljevi do 2009. godine

- „ Primjena novog obrazovnog programa u svim osnovnim školama u Crnoj Gori.
- „ Obezbijediti uslove za implementaciju većeg broja izbornih predmeta.
- „ Uraditi programe koji će školu u prirodi jasno uvezati u novu koncepciju obrazovnog sistema, postaviti jasne kriterijume za njeno izvođenje i prepoznati nastavnike/ce koji će ih realizovati.
- „ Škole u prirodi omogućavaju učenicima/ama da se upoznaju sa kulturno-istorijskom baštinom i prirodnim ljepotama svoje zemlje na kontinuiran, kvalitetan i zanimljiv način.

- „ Aktivnosti koje realizuje Ekološki edukacioni centar i Biološka stanica Skadarsko jezero doprinose unapređivanju znanja i postignuća učenika/ca i studenata, međunarodnu saradnju u oblasti obrazovanja, kao i razvoj naučno-istraživačkih projekata u ovoj oblasti.
- „ Razvijati problemski i multidisciplinarni pristup u nastavi.
- „ Upoznavanje učenika/ca kroz devetogodišnje obrazovanje sa istorijom i kulturom svoje države, kao i značajnim crnogorskim istorijskim mjestima poštujući osnovni princip očiglednosti nastave.
- „ Razvijanje i podizanje ekološke svijesti kod mlade populacije.
- „ Promovisanje istraživanja u obrazovanju.
- „ Uvođenje nacionalnog testiranja na kraju I i II ciklusa i eksternog ispita na kraju III ciklusa.

Strategija

- „ Implementacija Strateškog plana reforme obrazovanja za period 2005 – 2009. godine.
- „ Implementacija Nacionalne strategije održivog razvoja Crne Gore.

Pokazatelji uspjeha

- „ Procenat učenika/ca u osnovnim školama koji/e stižu znanja po novom obrazovnom programu
- „ Broj izbornih predmeta koji se realizuje u školama.
- „ Broj učenika/ca koji/e odlaze u škole u prirodi.
- „ Broj međunarodnih programa i broj učenika/ca koji su boravili u Ekološkom edukacionom centru i Biološkoj stanici Skadarsko jezero.
- „ Broj predmetnih programa kod kojih su urađene korelacije.
- „ Unaprijeđen obrazovni proces na osnovu istraživanja u obrazovanju.
- „ Broj učenika/ca koji/e su testirani/e na kraju I i II ciklusa i učenika/ca koji/e su eksterno testirani/e na kraju III ciklusa.

Pretpostavke i rizici

- „ Nedovoljna saradnja lokalne zajednice i škole pri koncipiranju 20% slobodnih sadržaja.
- „ U školama ne postoji dovoljan broj nastavnika koji mogu da predaju ove sadržaje.
- „ Svi nastavnici/e i direktori/ce škola nijesu dovoljno obučeni da rade po novom obrazovnom programu.
- „ Ekološki edukacioni centar i Biološka stanica Skadarsko jezero nijesu stavljeni u funkciju
- „ Nedovoljna saradnja sa Ministarstvom turizma i zaštite životne sredine i prostornog planiranja i Ministarstvom finansija.

Rokovi i odrednice – Obrazovni program

FAZE/ODREDNICE	2007	2008	2009
1. Izrada izbornih predmeta			
2. Uvođenje sadržaja održivog razvoja u postojeće nastavne predmete			
3. Dorada 20% nekreiranih nastavnih sadržaja u predmetnim programima sadržajima iz održivog razvoja			
4. Izrada programa za škole u prirodi			
5. Realizacija nastave „škole u prirodi“			
6. Izgradnja kapaciteta Ekološko-edukacionog centara			
7. Opremanje Ekološko-edukacionog centra i Biološke stanice			
8. Razrađivanje korelacija u predmetima u kojima već postoje kao i u onima u kojima su ovi sadržaji djelimično zastupljeni			
9. Izrada ispitnih kataloga za obavezne predmete koji se eksterno testiraju na kraju III ciklusa sa uključenim sadržajima održivog razvoja			▲

Budžet – Osnovno obrazovanje

KOMPONENTA	TROŠKOVI U EURIMA			
	2007	2008	2009	UKUPNO
1. Izrada izbornih predmeta	27500	27500	27500	82500
2. Uvođenje sadržaja održivog razvoja u postojeće nastavne predmete		10000	10000	20000
3. Dorada 20% nekreiranih nastavnih sadržaja u predmetnim programima sadržajima iz održivog razvoja		10000	10000	20000
4. Izrada programa za škole u prirodi		15000		15000
5. Realizacija nastave „škole u prirodi“	124873	200000	300000	624873
6. Izgradnja kapaciteta Ekološko-edukacionog centara	10000	20000	15000	45000
7. Opremanje Ekološko-edukacionog centra i Biološke stanice	70000	40000	20000	130000
8. Razrađivanje korelacija u predmetima u kojima već postoje kao i u onima u kojima su ovi sadržaji djelimično zastupljeni	20000	30000	10000	60000
9. Izrada ispitnih kataloga za obavezne predmete koji se eksterno testiraju na kraju III ciklusa sa uključenim sadržajima održivog razvoja	20000	30000	30000	80000
UKUPNO	272373	382500	422500	1077373

Dopuna 4. 3. 1

4. 3. 1 Gimnazije / srednje škole / obrazovni programi

Cilj izrade novih gimnazijskih programa je bio:

- sticanje potrebnih znanja, vještina, sposobnosti i navika, zasnovanih na dostignućima nauke, tehnike, kulture i umjetnosti, radi nastavljanja školovanja;
- postizanje međunarodno uporedivog nivoa znanja;
- razvijanje kritičkog mišljenja i prosuđivanja;
- razvijanje sposobnosti komunikacije i nenasilnog rješavanja konflikta;
- razvijanje odgovornog odnosa prema radnoj i životnoj sredini i sopstvenom zdravlju;
- razvijanje sposobnosti za život u pluralističkom i demokratskom društvu;
- podsticanje razumijevanja, tolerancije i solidarnosti.

Glavni ciljevi do 2009. godine

- „ Primjena novog obrazovnog programa u svim gimnazijama u Crnoj Gori.
- „ Obezbijediti uslove za implementaciju većeg broja izbornih predmeta.
- „ U obrazovnim programima osigurati korelacije među predmetima.
- „ Promovisanje istraživanja u obrazovanju.
- „ Program rada EECiBS doprinosi unapređivanju znanja i vještina učenika/ca i međunarodnoj razmjeni učenika/ca.
- „ Izgradnja kapaciteta Ispitnog centra.
- „ Definisane procedure sprovođenja maturalnog ispita.
- „ Izrada ispitnih kataloga, sa uključenim sadržajima održivog razvoja.
- „ Obuka predmetnih komisija za izradu ajtema/zadataka.
- „ Formiranje baze ajtema/zadataka.
- „ Opremanje IC-a sofisticiranom opremom i obuka za rad na njoj.

Strategija

- „ Implementacija Strateškog plana reforme obrazovanja za period 2005 – 2009. godine.
- „ Implementacija Nacionalne strategije održivog razvoja Crne Gore.

Pokazatelji uspjeha

- „ Procenat učenika/ca u gimnazijama/srednjim školama koji/e stiču znanja po novom obrazovnom programu.
- „ Broj izbornih predmeta koji se realizuje u školama.
- „ Ostvarena integracija među predmetima.
- „ Unaprijeđen obrazovni proces na osnovu istraživanja u obrazovanju.

- „ Broj učenika/ca koji/e izučavaju sadržaje iz oblasti ekologije, zaštite životne sredine i biologije po programima EECiBS.
- „ Obučeni zaposleni u Ispitnom centru: koordinator/ka za organizaciju mature, savjetnici/e za predmetne oblasti, ICT sektor, za sprovođenje maturalnog ispita.
- „ Definisan koncept maturalnog ispita i njegova administracija.
- „ Izrađeni ispitni katalogi sa uključenim sadržajima održivog razvoja za obavezne maturalne predmete (maternji jezik, matematika, strani jezik).
- „ Obučene predmetne komisije za izradu ajtema/zadataka.
- „ Formirana baza zadataka za maturalni ispit.
- „ Opremljen Ispitni centar sofisticiranom opremom i obučeni zaposleni za rad na nabavljenoj opremi.

Pretpostavke i rizici

- „ Nedovoljna saradnja lokalne zajednice i škole pri koncipiranju 20% slobodnih sadržaja.
- „ U školama ne postoji dovoljan broj nastavnika/ca koji/e mogu da predaju ove sadržaje.
- „ Nastavnici/e i direktori/ce škola su prošli potrebnu obuku da rade po novom obrazovnom programu.
- „ Nedovoljna obučenost svih učesnika u procesu realizacije maturalnog ispita.
- „ Nedovoljna saradnja škola u procesu realizacije maturalnog ispita.
- „ Ekološki edukacioni centar i Biološka stanica Skadarsko jezero nijesu stavljeni u funkciju.

Rokovi i odrednice – Gimnazije/srednje škole

FAZE/ODREDNICE	2007	2008	2009
1. Izrada izbornih predmeta			
2. Uvođenje sadržaja održivog razvoja u postojeće nastavne predmete			
3. Dorada 20% nekreiranih nastavnih sadržaja u predmetnim programima sadržajima iz održivog razvoja			
4. Razrađivanje korelacija u predmetima u kojima već postoje kao i u onima u kojima su ovi sadržaji djelimično zastupljeni			
5. Izrada obrazovnog programa za talentovane učenike/ce			
6. Realizacija edukativnih kampova za nadarene učenike/ce i međunarodna razmjena srednjoškolaca			
7. Izgradnja kapaciteta Ispitnog centra			
8. Definisanje procedura sprovođenja maturalnog ispita			▲
9. Izrada ispitnih kataloga sa uključenim sadržajima održivog razvoja			▲
10. Obuka predmetnih komisija za izradu ajtema/zadataka			▲
11. Formiranje baze ajtema/zadataka			▲
12. Opremanje IC-a sofisticiranom opremom i obuka za rad na njoj			▲

Budžet – Gimnazije/srednje škole

KOMPONENTA	TROŠKOVI U EURIMA			
	2007	2008	2009	UKUPNO
1. Izrada izbornih predmeta	20000	20000	20000	60000
2. Uvođenje sadržaja održivog razvoja u postojeće nastavne predmete		10000	10000	20000
3. Dorada 20% nekreiranih nastavnih sadržaja u predmetnim programima sadržajima iz održivog razvoja		10000	10000	20000
4. Razrađivanje korelacija u predmetima u kojima već postoje kao i u onima u kojima su ovi sadržaji djelimično zastupljeni	20000	30000	10000	60000
5. Izrada obrazovnog programa za talentovane učenike	15000			15000
6. Realizacija edukativnih kampova za nadarene učenike i međunarodna razmjena srednjoškolaca	20000	20000	20000	60000
7. Izgradnja kapaciteta Ispitnog centra	15000	14000		29000
8. Definisane procedure sprovođenja maturalnog ispita	10000	5000	4000	19000
9. Izrada ispitnih kataloga sa uključenim sadržajima održivog razvoja	30000	30000	30000	90000
10. Obuka predmetnih komisija za izradu ajtema/zadataka	20000	10000	10000	40000
11. Formiranje baze ajtema/zadataka	20000	20000	20000	60000
12. Opremanje IC-a sofisticiranom opremom i obuka za rad na njoj	50000	50000	10000	110000
UKUPNO	220000	219000	144000	583000

Dopuna 4. 4. 1

4. 4. 1 **Stručno obrazovanje / obrazovni programi i standardi zanimanja**

Glavni ciljevi do 2009. godine

- „ Uvođenje novih obrazovnih programa u sva područja rada.
- „ Primjena novih obrazovnih programa u svim srednjim stručnim školama u Crnoj Gori.
- „ Obezbijediti materijalne uslove za implementaciju novih obrazovnih programa.
- „ U obrazovnim programima osigurati korelacije među predmetima.
- „ Definisanje procedura sprovođenja ispita na završetku školovanja.
- „ **Izrada Zakona o nacionalnim stručnim kvalifikacijama.**
- „ Izrada kataloga za **priznavanje kvalifikacija** sertifikacijom.

Strategija

- „ Implementacija Strateškog plana reforme obrazovanja za period 2005 – 2009. godine.
- „ Implementacija Nacionalne strategije održivog razvoja Crne Gore.

Pokazatelji uspjeha

- „ Procenat učenika/ca u srednjim stručnim školama koji/e stiču znanja po novom obrazovnom programu.
- „ Broj novih obrazovnih programa koji se realizuju u srednjim stručnim školama.
- „ Ostvarena integracija među predmetima unutar obrazovnog programa.
- „ Definisan koncept stručnog ispita.
- „ Izrađeni ispitni katalozi za sertifikaciju.

Pretpostavke i rizici

- „ Nedovoljna saradnja socijalnih partnera pri realizaciji praktične nastave.
- „ Nedovoljna zainteresovanost učenika/ca za upis u srednje stručne škole.
- „ Nedovoljna obučenost predmetnih komisija za izradu zadataka na stručnom ispitu.
- „ Nastavnici/e i direktori/ce škola su prošli potrebnu obuku da rade po novom obrazovnom programu.

Rokovi i odrednice – Srednje stručno obrazovanje

FAZE/ODREDNICE	2007	2008	2009
Osavremenjivanje usvojenih standarda zanimanja uvođenjem sadržaja održivog razvoja			▲
Uvođenje sadržaja održivog razvoja u postojeće obrazovne programe			▲

Budžet – Srednje stručno obrazovanje

KOMPONENTA	TROŠKOVI U EURIMA			
	2007	2008	2009	UKUPNO
Osavremenjivanje usvojenih standarda zanimanja uvođenjem sadržaja održivog razvoja	3750	3750	3750	11250
Uvođenje sadržaja održivog razvoja u postojeće obrazovne programe	5000	5000	5000	15000
UKUPNO	8750	8750	8750	26250

Dopuna 4.5.1

4. 5. 1 **Obrazovanje odraslih/ programi obuke**

Pored uključivanja sadržaja održivog razvoja u formalni obrazovni sistem, neophodno je ove sadržaje uključiti i ponuditi kroz neformalni sistem obrazovanja.

Glavni ciljevi do 2009. godine

- „ Primjena i uvođenje novih programa obuke za obrazovanje odraslih.
- „ Izrada modula za održivi razvoj radi razvijanja svijesti kod odraslih lica o potrebi razvoja društva u skladu sa usvojenim načelima održivog razvoja.
- „ Obuka trenera za edukaciju o zaštiti životne sredine.
- „ Uključivanje većeg broja polaznika u program ekološke edukacije.

Strategije

- „ Implementacija Strateškog plana reforme obrazovanja za period 2005 – 2009. godine.
- „ Implementacija Nacionalne strategije održivog razvoja Crne Gore.

Pokazatelji uspjeha

- „ Broj programa obuke za odrasla lica koja sadrže modul za održivi razvoj.
- „ Procenat odraslih polaznika/ca uključenih u programe obuke.
- „ Broj obučenih trenera za edukaciju programa obuke koji sadrže modul za održivi razvoj.

Pretpostavke i rizici

- „ Nedovoljna saradnja socijalnih partnera pri realizaciji programa obuke za obrazovanje odraslih.
- „ Nedovoljna zainteresovanost odraslih lica za uključivanje u program obrazovanja odraslih.
- „ Nastavnici/e i instruktori za programe za obrazovanje odraslih su obučeni da primijene nove programe.

Rokovi i odrednice – Obrazovanje odraslih

FAZE/ODREDNICE	2007	2008	2009
Izrada modula za održivi razvoj			▲
Uvođenje modula za održivi razvoj u postojeće programe za obrazovanje odraslih			▲

Budžet – Obrazovanje odraslih

KOMPONENTA	TROŠKOVI U EURIMA			
	2007	2008	2009	UKUPNO
Izrada modula za održivi razvoj	1000			1000
Uvođenje modula za održivi razvoj u postojeće programe za obrazovanje odraslih		1500	1500	3000
UKUPNO	1000	1500	1500	4000

5. Pregled ukupnog budžeta

NIVOI OBRAZOVANJA	TROŠKOVI U EURIMA			
	2007	2008	2009	UKUPNO
2.2 Saradnja sa ciljnim grupama i informisanje javnosti	19500	20000	16000	55500
2.3 Monitoring i evaluacija primjene reforme	10000	16526	16526	43052
3.4. Stručno usavršavanje i kontinuirani profesionalni razvoj	68083	131000	131000	330083
3.5 Integracija ICT-a u obrazovni sistem	160000	160000	110000	430000
3.6. Inkluzija	466800	288800	272000	1027600
3.7.1 Obrazovanje na albanskom maternjem jeziku	145000	250000	145000	540000
3.7.2 Obrazovanje Roma	93000	98000	95000	286000
3.8. Udžbenici, priručnici i ostala nastavna sredstva	145000	365000	135000	645000
4.1. 1 Predškolsko vaspitanje i obrazovanje/obrazovni programi	10000	20000	10000	40000
4.2. 1 Osnovno obrazovanje/ obrazovni programi	272373	382500	422500	1077373
4.3 Gimnazije/Srednje škole/obrazovni programi	220000	219000	144000	583000
4.4.1 Obrazovni programi i standardi zanimanja	8750	8750	8750	26250
4.5.1 Obrazovni programi/Obrazovanje odraslih	1000	1500	1500	4000
UKUPNO	1619506	1961076	1507276	5087858

Zaključak

Akcioni plan koncipiran je tako da povezuje sve subjekte koji učestvuju u reformi obrazovanja u implementaciji tema i sadržaja bitnih za realizovanje koncepta reforme obrazovanja kroz realizaciju usvojenog Strateškog plana reforme obrazovanja 2005-09. godine, sa osnovnim ciljem, da pojedinci i društvo u cjelini, kroz obrazovni sistem, steknu potrebna znanja koja će državu usmjeriti u pravcu održivog razvoja. Planom su predviđene neophodne aktivnosti, utvrđeni nosioci, sredstva, rokovi kao i međusobna saradnja i povezivanje institucija u njegovoj implementaciji i ostvarivanju postavljenih ciljeva. S obzirom da se urađeni Akcioni plan oslanja i na već donijeta međunarodna dokumenta iz oblasti održivog razvoja, kao i na Strategiju održivog razvoja Crne Gore, koja je u fazi usvajanja, to je ovim dokumentom predviđenja i važna međuresorska saradnja nadležnih ministarstava radi praćenja uspješnosti njegove implementacije.

Urađeni Akcioni plan je komplementaran sa Strateškim planom reforme obrazovanja 2005-09. godine i u značajnoj mjeri dopunjuje ovaj ključni dokument kroz fokusiranje i sadržajnije uključivanje tema bitnih za uspostavljanje održivog razvoja i ukupni razvoj ekološke svijesti pojedinca i društva u cjelini. Na osnovu urađenog akcionog plana, sve uključene institucije i Ministarstvo prosvjete i nauke će razviti i pratiti realizaciju zacrtanih sektorskih aktivnosti i sprovesti monitoring uspješnosti implementacije.